

УДК 378'214.46:78.01

Л. Г. Тарапата-Більченко
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

АКСІОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ ФІЛОСОФІЇ МУЗИКИ

Стаття висвітлює аксіологічні домінанти філософії музики, конкретизує змістові аспекти формування світоглядних ціннісних орієнтацій майбутніх музикантів-педагогів у процесі їх фахової підготовки. Ключові ціннісні ідеї навчального курсу «Філософія музики» визначаються в контексті аксіологічного підходу в мистецькій освіті. Аксіологічні виміри застосовуються до концепцій музики як світової гармонії, способу самовиразу, засобу світо- та самопізнання. Наголошується на ціннісній вартості світоглядних ідей, які артикулюються у змісті філософії музики та мають значний аксіологічний потенціал у визначенні граничних смисложиттєвих цінностей сьогодення.

Ключові слова: філософія музики, мистецька освіта, педагогічна аксіологія, аксіологічні домінанти, ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми. Проголошення аксіології методологічною основою освіти зобов'язує дослідників конкретизувати змістову складову та методичні основи формування ціннісних орієнтацій молоді. Важливим завданням сучасної науково-педагогічної думки є визначення аксіологічних координат мистецької освіти.

У контексті реалізації аксіологічного підходу до підготовки фахівця вагомим значення набуває актуалізація світоглядного потенціалу навчальних дисциплін. У системі мистецької освіти функцію презентації та аналізу світоглядних концептів покладено на дисципліни філософсько-культурологічного циклу.

Серед дисциплін філософсько-культурологічного циклу значний світоглядний потенціал має філософія музики [6; 7; 8]. Вивчення музики як феномену культури відкриває епістемічний доступ до розуміння культури як середовища людського буття, знайомить із альтернативними аксіологічними системами, сприяє формуванню цілісної системи знань про світ. Семантичний простір філософії музики дозволяє експонувати плюралізм світоглядних систем та забезпечує свободу духовного самовизначення особистості.

Попри очевидне світоглядне значення філософії музики, аксіологічний потенціал її ключових ідей потребує конкретизації з позицій визначення смисложиттєвих цінностей сьогодення.

Аналіз актуальних досліджень свідчить, що означена тема лежить на перехресті філософсько-культурологічного, музикознавчого й педагогічного дискурсу та має декілька векторів наукового пошуку.

У площині педагогічної проблематики увага дослідників зосереджується на предметі та завданнях педагогічної аксіології (С. І. Маслов) [2]; аксіологічних аспектах гуманітарної парадигми освіти (Г. О. Рогова) [3]; ціннісних координатах професійної підготовки майбутнього вчителя (І. В. Соколова) [4]; аксіологічній підготовці майбутнього вчителя музики (А. І. Щербакова) [10]. Науковці визначають показники сформованості аксіологічної компетентності вчителя; конкретизують принципи ціннісної взаємодії музики, учителя та учня в системі музично-педагогічної освіти; з'ясовують механізми формування ціннісних орієнтацій у процесі фахової підготовки музиканта-педагога.

Філософсько-культурологічну думку цікавить музика як самоцінна й само законна сутність. Більшість дослідників вітчизняної наукової традиції успадковують та розвивають концепцію цінності музики, викладену в роботі Б. В. Асаф'єва «Цінність музики» (1923 р.). Тут видатний музикознавець аналізує музику з гносеологічних позицій та визначає її пізнавальний потенціал.

Сучасні філософські розвідки з'ясовують цінність музики як субстанції та способу ціннісної взаємодії людини зі світом (Г. Г. Коломієць) [1]; висвітлюють сутність музики як світу людини та способу світо пізнання (В. К. Суханцева) [5]. У діапазоні аналізу музики як виду мистецтва (В. М. Холопова), як естетичної цінності в системі музикознавства (Ю. М. Холопов), як способу людського спілкування (М. С. Каган) розгортаються функції музики як носія цінностей, засобу їх звукового втілення, інтерпретації та трансляції.

Концепції цінності музики заслуговують на пріоритетне вивчення в процесі фахової підготовки музиканта-педагога. Між тим, дослідницький вектор статті спрямовано не на сутність та культурно-історичний контекст зазначених концепцій, а на ціннісну вартість певних світоглядних ідей, які артикулюються у змісті філософії музики та мають значний аксіологічний потенціал у визначенні смисложиттєвих цінностей сьогодення.

Мета статті – конкретизація аксіологічних домінант філософії музики та визначення змістових аспектів формування світоглядних ціннісних орієнтацій майбутніх музикантів-педагогів у процесі вивчення ними навчальної дисципліни «Філософія музичного мистецтва».

Виклад основного матеріалу. Аналіз світоглядно-теоретичних систем, що пояснюють феномен музики та належать до різних культурно-історичних контекстів (від античності до сучасності) свідчить про наявність у них вагомих інваріантних ідей, які мають багатовікову традицію побутування в культурі та об'єднують людство. Саме ці провідні ідеї, які належать до апікальних рівнів у системі загальнолюдських цінностей, заслуговують на статус «аксіологічна домінанта» та ґрунтовне вивчення у змісті курсу «Філософія музики».

Визначення поняття «домінанта» у психології належить О. О. Ухтомському. Воно означає панівну (від лат. *dommare* – панувати)

рефлекторну систему, яка обумовлює роботу нервових центрів організму в певний момент часу, чим визначає спрямованість поведінки. Важливим є твердження О. О. Ухтомського про те, що домінанта визначає як поведінку, так і характер сприйняття світу [10]. Впливаючи на світосприйняття, домінанта має властивість відбирати переважно той пізнавальний зміст, який сприяє її обґрунтуванню й посиленню.

У лінгвістиці емоційно-сміслову домінанту визначають як комплекс когнітивних та емотивних еталонів, що слугують основою структуризації й вербалізації картини світу в художньому тексті. Домінанта також розглядається як синонім «ключового слова», центр, ядро тексту, індикатор основного змісту.

У контексті аксіології «домінантою» називають цінність, яка є провідною в розвитку гуманітарної культури особистості та слугує засобом її морального, соціального, культурного і світоглядного самовизначення. Філософська думка визначає цінність як значимість об'єктів культурного простору; як культурно-історичний стандарт; як непорушну заповітну життєву орієнтацію. Цінність – це мета, яка визначає стратегію людської життєдіяльності. «Цінність – це значущість, яка відіграє орієнтувальну роль у житті людини, сприяючи її самовизначенню та самореалізації» [5, 251].

Педагогічна аксіологія класифікує цінності за критеріями змісту, сутності, ієрархії, розрізняючи загальнолюдські, національні, регіональні, групові, індивідуальні (В. О. Сластьонін, Г. І. Чижакова); моральні (М. Г. Чобітько); матеріальні, духовні, внутрішні, зовнішні, інструментальні, продуковані (Б. С. Гершунський). Завдання освіти формулюється як конкретизація означених цінностей у змістових модулях навчальних дисциплін соціально-гуманітарної та професійної підготовки, їх трансформацію в ціннісні орієнтації особистості.

Використання комплексної дослідницької оптики до тезаурусу філософії музики дозволяє визначити кілька вагомих світоглядних ідей, які заслуговують на статус «аксіологічна домінанта». Перше місце в аксіологічній ієрархії слід віддати концепту «світової гармонії» як наріжного принципу єдності та злагоди всіх рівнів буття. У європейській традиції зазначена ідея виникає в лоні піфагорійської музично-космологічної доктрини й досягає кульмінації в романтичних варіаціях світу як музичної єдності. Романтична думка розгортається як ідея паневфонії (Й. Гердер), образ Еолової арфи всесвіту (С. Колрідж), пошук мелодичних і ритмічних принципів світобудови (Т. Мундт), проголошення музичних пропорцій основними співвідношеннями природи (Ф. Новаліс), філософське обґрунтування правомірності музично-космологічних кореляцій (Ф. Шелінг).

Логічним підґрунтям концепту «світової гармонії» є ставлення до музики як до конститутивного елементу світобудови, інтерпретація власного музикування як міметичного відтворення універсальних світових вібрацій. Така система смислових координат дозволяє використовувати музику як джерело інформації про всесвіт, поширювати музичні закономірності на

глобальний, соціальний та індивідуальний рівні буття. Завдяки цьому музичні категорії активно впливають на формування світогляду, набуваючи онтологічних, соціальних та антропологічних вимірів [6].

У східній традиції фундаментальним принципом взаємозв'язку і взаємообумовленості всіх елементів світобудови проголошується принцип «космічного резонансу». Давньокитайські натурфілософи мислять світ як складний поліфонічний простір, де звучить навіть «кінчик осінньої павутинки», а музику – як грандіозну космічну силу, утворену безліччю вібрацій. З усвідомленням принципу резонансу як фундаментального принципу світобудови людина формулює для себе такі умови існування, за яких кожен її крок відлунує у просторах всесвіту, а вся безодня світових подій відгукується в ній самій. Гармонія між людиною і природою як запорука їх існування й співіснування – це ключова теза «еко»-безпечного світогляду, яка набуває особливого звучання в умовах сучасної екологічної кризи.

Антропоцентрична світоглядна парадигма артикулює сутність музики як творчої діяльності людини. Музика – це відображення таємничених глибин суб'єктивного світу, форма самооб'єктивації душі (К.-В.-Ф. Зольгер, Й. Шайбе), чуттєвий образ внутрішніх почуттів (Й. Гьоррес), мистецтво внутрішніх розумових коливань, що втілює вібрації самосвідомості (Т. Мундт). Погляд на музику як на результат самовиразу обумовлює можливість використання музичного мистецтва як дієвого засобу самопізнання.

Музика стає знаряддям пошуку концептуальних опор та фундаментальних констант людського «Я», яке усвідомлює свою унікальність та автономність. Тексти Б. Brentano, В.-Г. Вакенродера, Є.-Т. Гофмана, Й. Гьорреса, К. В. Зольгера, К.-К. Краузе, Т. Мундта, Й.-В. Ріттера, Ф. Шелінга, Ф. Шляермахера свідчать, що за допомогою музичних категорій світ суб'єктивних відчуттів та прагнень об'єктивується у смисловому просторі людського буття [6].

Упорядковуючи внутрішній світ за парадигмою музичного звукоряду, людина узгоджує себе зі всесвітом, проголошує співзвучність із природою як обов'язкову умову власного існування. Обіймаючи кожним пісенним подихом межі космосу, людина залучається до тих неутилітарних цінностей, які обумовлені граничною метою й загальним сенсом її земного буття. Виникає ефект психологічної гармонізації та духовного самоствердження особистості. Через ототожнення з абстрактними законами космічного порядку утворюється окреме «Я».

Тезаурус зазначених світоглядних ідей дозволяє наголосити, що визначальною точкою спрямування змісту навчальної дисципліни «Філософія музики» також має стати Людина, яка вивчає, створює і сприймає музику як акустичну голограму всесвіту і власної душі, як спосіб самовиразу й засіб світо- та самопізнання. Саме навколо Людини сучасна мистецька освіта має уточнювати координати смисложиттєвих цінностей і окреслювати толерантні й гуманістичні світоглядні горизонти [8].

Музикант-педагог є носієм і пропагандистом загальнолюдських цінностей. Процес формування його аксіологічної компетентності слід розгортати від інтеграції аксіологічного знання у зміст фахової підготовки до трансформації цінностей-знань у ціннісні орієнтації особистості. У процесі формування ціннісних орієнтацій слід виявляти сенс цінностей та їх значення, викликати емоційно позитивне ставлення та схвалення усвідомлених цінностей, сприяти закріпленню ціннісного відношення в мові, діяльності та поведінці.

Дидактико-методичною основою викладання «Філософії музики» доцільно обрати діалогіку. Її принципи відкривають шлях від монологічного «науковчення» (В. Біблер) до поліфонічного звучання різних світоглядних ідей. Психологічна, лінгвістична, філософсько-культурологічна специфіка «аксіологічних домінант» у поєднанні з доцільно обраною методикою викладання філософії музики дозволить успішно трансформувати цінності-знання в ціннісні орієнтації особистості. Досвід викладання «Філософії музики» свідчить, що вказані змістово-процесуальні аспекти вивчення «Філософії музики» позитивно впливають на ціннісно-нормативну компоненту світогляду майбутнього фахівця.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У висновку можна констатувати, що на статус «аксіологічна домінанта» в контексті філософії музики заслуговують ті світоглядні ідеї, які інваріантно присутні в різних музично-теоретичних системах та належать до апікальних рівнів загальнолюдських цінностей. Це ідеї: «гармонії світу» як єдності макро- і мікрокосму; «космічного резонансу» як принципу взаємозв'язку і взаємозалежності всіх рівнів буття; людини-творця як резонатора світових вібрацій, здатної до самовиразу й самопізнання.

Указані ідеї проголошують консонанс між людиною і світом як життєво-необхідну умову їх існування та співіснування, сприяють духовному самоствердженню людини. Попри утопічність зазначених ідей в умовах сучасної світоглядної кризи, вони мають значний аксіологічний потенціал у визначенні граничних смислотворчих цінностей сьогодення. Зазначені ідеї слід повернути в активи смислотворчих фондів освітніх систем як основу формування екологічного світогляду й запоруку духовного саморозвитку особистості.

Дидактико-методичною основою викладання філософії музики має стати діалогіка. Плюралізм аксіологічних систем забезпечує свободу самовизначення та сприяє трансформації цінностей-знань у ціннісні орієнтації особистості.

Перспектива подальших досліджень полягає в компаративному аналізі концепцій цінності музики як феномена культури, визначенні та систематизації тих світоглядних ціннісних орієнтацій, які слід формувати у процесі фахової підготовки музиканта-педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць Г. Г. Про концепцію цінності музики як субстанції і музики як способу ціннісної взаємодії людини зі світом [Електронний ресурс] / Г. Г. Коломієць // Часопис Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського : Науковий журнал. – 2009. – № 1 (2) – С. 104–113. – Режим доступу :

http://knmau.com.ua/chasopys/02_NBUV/web/12-Kolomiets.pdf

2. Маслов С. И. Аксиологический подход в педагогике [Электронный ресурс] / С. И. Маслов, Т. А. Маслова // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – Вып. 3–2. – 2013. – Режим доступа :

<http://cyberleninka.ru/article/n/aksiologicheskiy-podhod-v-pedagogike>

3. Рогова Г. О. Аксиологічний аспект гуманітарної парадигми освіти / Г. О. Рогова // Грані. – 2010. – № 4 (72). – С. 56–59.

4. Соколова І. В. Аксиологічні доміанти професійної підготовки майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / І. В. Соколова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2012. – № 4. – С. 251–260. – Режим доступу :

http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znpbdpu/2012_4/Sokol.pdf

5. Суханцева В. К. Музыка как мир человека. От идеи вселенной – к философии музыки / В. К. Суханцева. – К. : Факт, 2000. – 176 с.

6. Тарапата Л. Г. Світ у масштабі звукоряду : семантичний простір музично-космологічної ідеї / Л. Г. Тарапата // Сучасна картина світу : інтеграція наукового та позанаукового знання : збірник наукових праць. – Суми : Мрія-1 ЛТД, УАБС, 2002. – С. 32–38.

7. Тарапата-Бильченко Л. Г. «Гармония мира» как мировоззренческая парадигма (о роли музыки в процессе семантизации мира) / Тарапата-Бильченко Лидия // Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції : збірник наукових праць. – Суми-Київ : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. – С. 311–319.

8. Тарапата-Бильченко Л. Педагогічний азимут та світоглядні горизонти філософії музики / Лідія Тарапата-Бильченко // Філософія освіти : наук. часопис. – 2011. – № 1–2 (10). – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 390–397.

9. Ухтомский А. А. Доминанта / А. А. Ухтомский. – СПб. : Питер, 2002. – 448 с.

10. Щербакова А. И. Аксиологическая подготовка учителя музыки на современном этапе : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 [Электронный ресурс] / А. И. Щербакова Москва, 2004. – 568 с. – Режим доступа :

<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/119928.html>

РЕЗЮМЕ

Тарапата-Бильченко Л. Г. Аксиологические доминанты философии музыки.

Статья конкретизирует аксиологические доминанты философии музыки, содержательные аспекты формирования мировоззренческих ценностных ориентаций будущих музыкантов-педагогов в процессе их профессиональной подготовки. Ключевые ценностные идеи учебного курса «Философия музыки» определяются в контексте аксиологического подхода в музыкально-педагогическом образовании. Методология исследования обусловлена пересечением философско-культурологического, музыковедческого и педагогического дискурса.

Аксиологические измерения применяются к концепциям музыки как мировой гармонии, способу самовыражения, средству миро- и самопознания. Аксиологические доминанты определяются как ключевые мировоззренческие идеи, инвариантно присутствующие в контексте философии музыки и принадлежащие к апикальным уровням общечеловеческих ценностей. Акцентируется внимание на ценностной стоимости тех мировоззренческих концептов, которые имеют значительный аксиологический потенциал в определении смысложизненных ценностей современности.

Аксиологическими доминантами философии музыки определены идеи: «гармонии мира» как принципа единства макро- и микрокосма; «космического резонанса» как принципа взаимосвязи и взаимообусловленности всех уровней мироустройства; человека-творца как резонатора мировых вибраций, способного к самовыражению и самопознанию. Указанные идеи, вопреки их кажущейся утопичности в условиях кризиса современной культуры, следует вернуть в активы содержательных фондов образовательных систем как основу формирования экологического мировоззрения и залог духовного самоопределения человека.

Дидактико-методическим основанием преподавания философии музыки избрано диалогическое. Ее принципы открывают путь от монологического «наукоучения» к полифоническому звучанию различных мировоззренческих идей. Семантическое пространство философии музыки позволяет экспонировать плюрализм аксиологических систем, обеспечивая свободу выбора и трансформацию ценностей-знаний в ценностные ориентации личности.

Результаты исследования совершенствуют содержание и методику преподавания «Философии музыки» в системе музыкально-педагогического образования. Перспектива дальнейших исследований состоит в компаративном анализе концепций ценности музыки как феномена культуры, определении и систематизации тех ценностных ориентаций, которые следует формировать в процессе профессиональной подготовки музыканта-педагога.

Ключевые слова: философия музыки, музыкально-педагогическое образование, педагогическая аксиология, аксиологические доминанты, ценностные ориентации.

SUMMARY

Tarapata-Bilchenko L. Axiological dominants of the music philosophy.

The article clarifies axiological dominants of the music philosophy, meaningful philosophical aspects of future musicians and educators' value orientations formation in the process of their professional training. Key value ideas of the training course "Philosophy of music" are defined in the context of axiological approach in musical-pedagogical education. The research methodology involves the intersection of philosophical and cultural, musicological and pedagogical discourse.

Axiological dimensions are applied to the concepts of music as a world of harmony, the way of expression, the means of world- and self-knowledge. Axiological dominants are defined as the key world-view ideas; which are invariantly presented in the context of the philosophy of music and belong to the apical levels of human values. The attention is focused on the value cost of those philosophical concepts that have considerable axiological potential in determining life values of modernity.

Axiological dominants of the philosophy of music are determined by such ideas: "harmony of the world" as the principle of the unity of macro- and micro-cosm; "cosmic resonance" as the principle of interconnection and interdependence of all the levels of the world order; the individual creator as the world of resonator vibrations, capable of self-expression and self-knowledge. These ideas, despite their seeming utopianism in the crisis of modern culture, must be returned to the assets of the meaningful foundations of educational systems as the basis of formation of ecological outlook and a pledge of spiritual human self-determination.

The didactic-methodological basis of teaching music philosophy elected the dialogics. Its principles pave the way from monologic "science learning" to the polyphonic sounds of various philosophical ideas. The semantic space of music philosophy allows to exhibit a plurality of axiological systems, providing freedom of choice and the transformation of values-knowledge in the value orientation of a personality.

The results of the study improve the contents and teaching methods of the "Philosophy of music" in the musical-pedagogical education. The prospect of further research is the comparative analysis of the concepts of the music value as a cultural phenomenon, the definition and systematization of those value orientations, which should be formed in the process of professional training of a music teacher.

Key words: *music philosophy, musical-pedagogical education, pedagogical axiology, axiological dominants, value orientations.*